

УДК 657

ОБЛІК І ЗВІТНІСТЬ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЙ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

СЕРГІЙ ГОЛОВ,
доктор екон. наук, професор,
ПВНЗ «Міжнародний інститут
менеджменту (МІМ-Київ)»

У статті основну увагу приділено розгляду нових підходів до бухгалтерського обліку на основі концепцій доданої вартості.

Ключові слова: додана вартість, концепція, облік, звіт про додану вартість, інтегрована звітність.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В сучасних умовах система бухгалтерського обліку не забезпечує формування інформації, актуальної для прийняття управлінських рішень, складання звітності для потреб різних користувачів. Тому більшість вітчизняних вчених визнають необхідність вдосконалення бухгалтерського обліку з метою інформаційного забезпечення усіх, хто знаходиться під впливом підприємства. Поряд з акціонерами, такими зацікавленими особами є працівники, постачальники, клієнти, уряд і суспільство, в якому діє підприємство. У зв'язку з цим керівництво має знаходити належний баланс інтересів так, щоб діяльність підприємства не призводила до задоволення одної групи користувачів, спричиняючи шкоду іншим.

Це в свою чергу потребує трансформації зовнішньої звітності та перегляду базових принципів бухгалтерського обліку.

Як наслідок, значні зусилля дослідників спрямовані на пошук нової парадигми бухгалтерського обліку. При цьому в якості проблем, що підлягають розв'язанню, найчастіше розглядають такі:

- гармонізація бухгалтерського і податкового обліку;
- інформаційне забезпечення системи менеджменту підприємства;
- запобігання впливу креативного обліку.

Проте усі зазначені проблеми вчені намагаються подолати на основі тих самих принципів, що створюють ці проблеми.

Як відомо, існуюча система бухгалтерського обліку не забезпечує формування інформаційної бази для складання усіх видів звітності, зокрема, податкової. У зв'язку з цим зростає кількість досліджень, спрямованих на вирішення проблем гармонізації бухгалтерського обліку з метою отримання показників

податкової звітності. Проте, розбіжності в цілях і методиках розрахунку облікових і податкових показників викликають сумнів щодо можливості та доцільності такої гармонізації. Розбіжності між обліковим і податковим прибутком зумовлені тим, що визнання доходів і витрат у фінансовій звітності і податковій декларації в часі не співпадає (тимчасові різниці) та окремі витрати і доходи не враховують з метою оподаткування (постійні різниці).

Поряд з цим система бухгалтерського обліку унеможливує отримання інформації, необхідної для стратегічного управління. Для втілення стратегії підприємства і забезпечення зростання вартості бізнесу розробляють додаткові системи обліку і методи калькулювання спрямовані на управління та безперервне вдосконалення ключових видів діяльності підприємства в межах вартісного ланцюжка. Аналіз вартісного ланцюжка дозволяє здійснювати стратегічну оцінку поточної позиції підприємства на ринку та його потенціалу в плані майбутнього розвитку. Утім, практичне застосування такого аналізу значно ускладнюється відсутністю необхідної інформації про витрати й доходи за стадіями вартісного ланцюжка. Так, витрати на розробку виробу та його просування (витрати на дослідження, навчання, збут тощо) нерідко становлять значну величину, яка може перевищувати витрати на виробництво. Втім традиційна система обліку розглядає такі витрати як витрати періоду.

«Вузким місцем» бухгалтерського обліку є те, що його принципи і методи спрямовані на формування зовнішньої фінансової звітності, яка не враховує інтереси усіх користувачів. Так звана фінансова звітність загального призначення орієнтована перш за все на потреби інвесторів. При цьому вважається, що ця інформація має задовольняти також потреби інших користувачів. В дійсності потреби користувачів

в сучасних умовах виходять за межі лише фінансової інформації ретроспективного характеру. Зокрема орієнтація фінансової звітності на традиційний показник прибутку не дозволяє користувачам оцінити реальну вартість бізнесу. З цього приводу А.Н.Хорін зазначає, що, не дивлячись на законодавчу норму, яка визначає, що метою діяльності комерційної компанії є прибуток, отримує розповсюдження інша цільова установка бізнесу – максимізація вартості компанії. В результаті зміни цільових установок бізнесу змінюється парадигма звітності компанії: ключовим звітом компанії за звітний період стає звіт про вартість компанії та звіт про ризики, що додається до нього [1, с.41].

Поряд з тим формальне застосування принципів або цілеспрямований вибір методів бухгалтерського обліку уможливають так званий креативний облік з метою забезпечення показників фінансової звітності, які відповідають цілям окремих осіб, але вводять в оману широке коло користувачів. Вважається, що основною причиною креативного обліку є можливість впливати на показники бухгалтерського обліку через професійне (суб'єктивне) судження посадових осіб підприємства. Але це є наслідком того, що ключовим показником існуючої парадигми бухгалтерського обліку є прибуток, розрахунок якого ґрунтується на принципах (відповідність доходів і витрат, періодичність нарахування тощо), які застосовують в умовах невизначеності. Тому облікові оцінки часто застосовують для максимізації, мінімізації або вирівнювання прибутку шляхом відповідного розподілу і перерозподілу витрат між звітними періодами. Встановлення жорстких правил не вирішує цю проблему, оскільки суб'єктивізм осіб у місті здійснення господарських операцій замінюється директивним централізованим суб'єктивізмом чиновника.

Отже показник прибутку, визначений за даними бухгалтерського обліку не є базою оподаткування, не характеризує максимізацію вартості компанії та є чутливим до впливу людського чинника.

Тому пропонується визначити фінансовий показник, який був би здатним одночасно відповідати таким вимогам:

- 1) максимально адекватно відображати поточний результат діяльності організації;
- 2) гармонізувати інтереси основних учасників бізнесу;
- 3) виступати зв'язуючою ланкою в оцінці темпів економічного розвитку суб'єктів на мікро- та макро-рівні [2, с.15].

Гіпотетично таким показником може бути додана вартість.

По-перше, вартісно-орієнтоване управління сучасним бізнесом повертає більшу увагу до показників, які характеризують реальне зростання вартості для акціонерів. По-друге, соціальна відповідальність бізнесу заохочує звітування про його внесок у розвиток суспільства, зокрема створення та розподіл доданої вартості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ. МЕТА СТАТТІ

Аналіз публікацій свідчить про зростання кількості досліджень щодо відображення в обліку та звітності показників доданої вартості. Різні аспекти обліку та звітності щодо доданої вартості розглянуто у працях зарубіжних і вітчизняних вчених: Б.Кокса, Л.І.Мук, А.Халлера, Е.Столови, Б.Г.Маслова, Д.В.Чайковського, М.С.Сорокіної, Д.А.Панкова, Ю.Ю.Кухто, О.А.Лаговської, К.К.Уллубієвої та інших. В результаті цих досліджень були запропоновані різні методики обліку та розрахунку доданої вартості та різні формати звітності про додану вартість.

Визнаючи вагомість здійснених досліджень і робок, зазначимо, що їх автори розглядали окремі концепції доданої вартості та досвід їх застосування в обліку. Але досі усі спроби побудови обліку та звітності щодо доданої вартості було здійснено в межах існуючої системи бухгалтерського обліку.

Поряд з цим відсутні комплексні дослідження можливості побудови бухгалтерського обліку на основі показника доданої вартості.

Метою статті є узагальнення теоретичних положень і практики обліку доданої вартості та визначення можливості її використання як основи нової парадигми бухгалтерського обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичні основи доданої вартості були сформульовані у середині XVIII століття. Значний внесок у створення концепцій доданої вартості зробили А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.Б. Сей, К.Маркс, А. Маршалл, Н.Сковелл, Дж. Кларк та інші.

Попри різні визначення, додану вартість розглядають, як різницю між вартістю виробленої продукції і вартістю спожитих матеріальних ресурсів (вартістю проміжної продукції).

Первісно додану вартість використовували як ма-

кроекономічний показник, зокрема для обчислення національного доходу. Наразі у системі національної статистики, додана вартість є важливим індикатором розвитку країни у порівнянні з іншими країнами.

Поряд з цим, спостерігається зростання уваги до цього показника на макрорівні та спроби формування його у системах фінансового і управлінського обліку.

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

Використання доданої вартості на макроекономічному рівні зумовило пошук взаємозв'язку між системою бухгалтерського обліку і системою національних рахунків.

У 30-х і 40-х роках минулого століття концепцію доданої вартості активно обговорювали в облікових академічних колах Німеччини. Після другої Світової війни розпочалися розробки у галузі бухгалтерського обліку доданої вартості.

Найбільшого успіху у цьому досягли французькі фахівці, які передбачили розрахунки додаткової вартості у загальному Плані бухгалтерського обліку (Plan comptable general). Цей план визначає додану вартість як різницю між загальним виробництвом за період з додаванням комерційної маржі (валового прибутку) від продажу товарів та вартістю спожитих товарів і послуг, придбаних у третіх сторін для цього виробництва.

Сучасна версія зазначеного Плану передбачає що бухгалтерський облік має надавати інформацію для:

- національної економічної статистики;
- учасників підприємства;
- менеджменту з метою прийняття відповідних рішень.

Оскільки додана вартість цікавить усі три групи користувачів, їй традиційно приділяють значну увагу.

Втім інформація про додану вартість має не лише економічне, а й соціальне значення, оскільки характеризує частину кожного учасника (працівників, власників, держави тощо) у результатах діяльності підприємства.

У цьому контексті важливу роль у формуванні концептуальних основ обліку доданої вартості відіграла теорія підприємства, запропонована В. Суойаненом у 1954 році [3].

Теорія підприємства (Enterprise theory) розглядає корпорацію як соціальний інститут, діяльність якого спрямована на задоволення потреб широкого кола зацікавлених осіб.

Виходячи з цього діяльність підприємства оцінюється показником вартості, доданої до продукту за допомогою капіталу і праці, яка підлягає розподілу і відображає внесок підприємства у розвиток суспільства.

Тому пріоритетним в цій концепції є звіт про додану вартість (Value-added statement), що містить інформацію про вартість додану упродовж звітного періоду в результаті операційної діяльності підприємства та про те, як цю вартість було розподілено між учасниками (працівниками, державою, власниками, позикодавцями) і реінвестовано у бізнес (табл. 1).

Таблиця 1

ЗВІТ ПРО ДОДАНУ ВАРТОСТЬ*

Показник	Сума
Вироблена продукція за ціною продажу	\$ 1 000 000
Мінус придбані товари і послуги	<u>200 000</u>
Разом вартість додана виробництвом	<u>\$ 800 000</u>
Розподіл доданої вартості:	
Зарплата	\$ 400 000
Податки	100 000
Відсоток	20 000
Амортизація	180 000
Прибуток	<u>100 000</u>
Разом додана вартість	<u>\$ 800 000</u>

*Фрагмент статті В. Суойанена [2, с. 396]

Пропозиція В. Суойанена щодо складання звіту про додану вартість на додаток до традиційних фінансових звітів отримала практичне втілення лише через двадцять років.

У середині 1970-х років, на хвилі популярності програм «участі працівників у прибутку», такі звіти почали оприлюднювати компанії Великої Британії, Франції, Німеччини, Нідерландів, Італії, Данії, Швейцарії, ПАР тощо.

Дослідження [4, 5] свідчать, що звіт про додану вартість публікували переважно великі компанії, зокрема: 26% німецьких, 19% французьких, 30% британських та 34% південно-африканських. При цьому

Таблиця 2

**РОЗРАХУНОК ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ
МЕТОДОМ ВИРАХУВАННЯ**

Показник	Сума, тис. євро
Дохід від продажу товарів	140
Придбання товарів	(65)
Зміна товарних запасів	(15)
Комерційна маржа	60
Дохід від продажу готової продукції	120
Зміна у запасах готової продукції	30
Разом виробництво за період	150
Придбання матеріалів	90
Зміна у запасах матеріалів	(10)
Споживання матеріалів і послуг третіх сторін	80
Додана вартість (60 + 150 – 80)	130

Таблиця 3

**РОЗРАХУНОК ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ
МЕТОДОМ ДОДАВАННЯ**

Показник	Сума, тис. євро
Прибуток після оподаткування	41
Виплати персоналу	72
Амортизація	20
Сторнування забезпечень	(9)
Інші операційні витрати	5
Інші операційні доходи	(7)
Фінансові витрати	40
Фінансові доходи	(70)
Податок на прибуток	38
Додана вартість	130

існували відмінності у підходах щодо обчислення та подання доданої вартості у звітності.

Наприклад, одні компанії у звітах відображали валову додану вартість (тобто з урахуванням амортизації), а інші – чисту додану вартість (без урахування амортизації).

Крім того, для визначення доданої вартості застосувались різні методи: вирахування або додавання.

За методом вирахування валову додану вартість визначають як різницю між доходом від операцій та витратами на придбання товарів і послуг.

Метод додавання передбачає розрахунок валової доданої вартості як суми прибутку, амортизації, витрат на персонал, інших операційних витрат і фінансових витрат.

Для ілюстрації цих методів розглянемо такий приклад.

Приклад 1

Далі наведено інформацію про доходи і витрати підприємства за звітний період, тис. євро:

Доходи:	
Дохід від продажу придбаних товарів	140
Дохід від продажу продукції власного виробництва	120
Зміни у запасах готової продукції	30
Сторнування забезпечень	9
Інші операційні доходи	7
Фінансовий дохід	70
Разом доходи	376
Витрати:	
Придбання товарів для продажу	65
Зміни у товарних запасах	15
Придбання матеріалів	90
Зміни у запасах матеріалів	(10)
Виплати персоналу	72
Амортизація	20
Інші операційні витрати	5
Фінансові витрати	40
Податок на прибуток	38
Разом витрати	335

Отже прибуток підприємства становить 41 тис. євро (376-335).

Використовуючи вищенаведену інформацію розрахуємо додану вартість двома методами (табл. 2, 3).

Наведені розрахунки ґрунтуються на підходах, що застосовують у Франції.

На відміну від цього у Німеччині віддають перевагу чистій доданій вартості для розрахунку якої використовують майже усі доходи, а також непрямі податки та лізингові платежі.

Досвід складання звітів про додану вартість дозволяє узагальнити їх переваги та недоліки (табл. 4).

М. Р. Метьюс, М. Х. Б. Перера вважають, що в певних соціальних і економічних умовах такі звіти можуть зіграти важливу роль у поданні широкому загалу додаткової або по новому структурованої інформації про підприємство [7, с.414].

Проте, починаючи з 80-х років минулого століття спостерігається падіння інтересу до звітування про додану вартість.

В той же час поширюється використання цього показника у системі управлінського обліку та з метою оподаткування.

Таблиця 4

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЗВІТУ ПРО ДОДАНУ ВАРТІСТЬ*

Переваги	Недоліки
1. На відміну від звіту про прибуток розглядає працівників, уряд, кредиторів і власників як команду учасників підприємства.	1. Може існувати конфлікт інтересів зазначених учасників підприємства, що суперечить розгляду їх як команди.
2. Поширення інформації про додану вартість ймовірно покращує ставлення працівників до своєї компанії.	2. Користувачі звітності можуть бути дезорієнтовані якщо, наприклад, зростання доданої вартості супроводжується падінням прибутку.
3. Сприяє запровадженню програм заохочення працівників.	3. Цільова максимізація доданої вартості може призвести до зростання обсягів виробництва продукції, яку можна продати лише нижче за собівартість.
4. Є джерелом для розрахунку низки корисних коефіцієнтів (наприклад співвідношення доданої вартості та виплат працівникам).	4. На відміну від звіту про прибуток, звіт про додану вартість не узгоджується з балансом (звіт про фінансовий стан).
5. Дозволяє краще оцінювати розмір та важливість компанії.	5. Відсутність єдиної методики розрахунку доданої вартості ускладнює зіставлення звітів різних компаній.

* Складено на основі праці Р. Паркера [6, с. 295-296].

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

В управлінському обліку концепцію доданої вартості застосовують у кількох напрямках, зокрема для:

- аналізу діяльності з точки зору додавання вартості;
- оцінювання результату діяльності на основі економічної доданої вартості;
- прийняття рішень виходячи з продуктивного маржинального доходу.

В сучасному управлінському обліку додані витрати (прямі витрати на оплату праці, загальнови-робничі витрати тощо) не вважаються автоматично елементом доданої вартості. Це пов'язано з тим, що далеко не всі операції підприємства створюють вартість (цінність) для споживачів.

З урахуванням цього розрізняють діяльність, що додає вартість та діяльність, що не збільшує вартість.

Діяльність, що додає вартість (Value-Added Activity) – це діяльність, що збільшує цінність продукту або послуги в очах споживача.

Відповідно, *діяльність, яка не додає вартості (Non-Value-Added Activity)* – це діяльність, що збільшує витрати на продукцію (послугу), але не збільшує її цінність для споживача.

Типові приклади розподілу діяльності за ознакою додавання вартості наведено в табл. 5.

Виходячи з цього, важливим завданням управлінського обліку є сприяння виявленню діяльності, що не додає вартості продукції (послугам), та шляхів безперервного вдосконалення діяльності, що створює вартість.

ПОДІЛ ДІЯЛЬНОСТІ З ТОЧКИ ЗОРУ ДОДАВАННЯ ВАРТОСТІ

Таблиця 5

Діяльність	Додається вартість	Не додається вартість
Проектування витрат	×	
Налагодження устаткування		×
Очікування		×
Переміщення		×
Обробка	×	
Виправлення дефектів		×
Зберігання		×
Контроль		×
Доставка продукту	×	

Скорочення витрат, що не створюють вартість, призводить до зростання доданої вартості, що підсилює конкурентоспроможність підприємства.

Орієнтація бізнесу на створення вартості обумовила широке використання для оцінювання результату діяльності показника економічної доданої вартості.

Концепція економічної доданої вартості (Economic Value Added – EVA) була розроблена наприкінці 1980-х років консалтинговою фірмою Stern Stewart і являє собою модифікацію залишкового прибутку. Запропонований ще в 1770-х роках, залишковий прибуток визначають виходячи з того, що для створення додаткового капіталу для власників-акціонерів компанія має заробляти на вкладений капітал більше, ніж вартість цього капіталу.

Показник EVA визначається як різниця між операційним прибутком після оподаткування (NOPAT) і вартістю капіталу, який є добуток інвестованого

капіталу (IC) та середньозваженої вартості капіталу (WACC).

Використання показника EVA дає можливість оцінити ефективність використання капіталу з урахуванням втраченої вигоди (прибутку, не отриманого внаслідок нехтування альтернативами інвестування капіталу), яка не відображається в системі традиційного бухгалтерського обліку.

Економічна додана вартість характеризує зростання багатства акціонерів, тож якщо останнє є метою компанії, згаданий показник може слугувати критерієм винагородження менеджерів.

Така практика є більш справедливою та гнучкою порівняно з поширеним сьогодні винагородженням через опціони на акції. Нерідко менеджери, які не забезпечують компанії жодної додаткової вартості, отримують опціони на мільйони доларів за рахунок інших акціонерів лише завдяки буму на фондовому ринку. Натомість максимізація економічної доданої вартості зумовлює максимізацію багатства акціонерів, що є взаємовигідним для акціонерів і менеджерів.

Отже, економічна додана вартість є підґрунтям для впровадження вартісно орієнтованого менеджменту.

На сьогодні понад 300 великих компаній, зокрема такі відомі транснаціональні корпорації, як AT&T, Coca-Cola, Eli Lilly, Quaker Oats, CPX, Siemens, Whirlpool, успішно застосовують економічну додану вартість для оцінювання результатів діяльності менеджерів та їх винагородження.

Проте ширшому застосуванню цього показника заважає його залежність від змін у вартості капіталу та необхідність для його визначення додаткових даних, що не включаються до фінансової звітності.

Для обчислення EVA Stern Stewart розробила близько 160 поправок до статей балансу і звіту про фінансові результати, хоча лише деякі з них використовуються в кожному конкретному випадку.

Необхідність таких коригувань обумовлена насамперед тим, що до складу активів не включають інвестиції в рекламу, навчання персоналу, дослідження та розробки, реструктуризацію бізнесу. З економічної точки зору, такі ресурси часто є довгостроковими інвестиціями. Тому, визначаючи EVA, такі витрати слід додавати до вартості активів з одночасним збільшенням величини операційного прибутку. Капіталізовані витрати рівномірно списують упродовж терміну корисного використання інвестованих ресурсів.

З метою усунення різниці між прибутком і грошовим потоком та уникнення можливих маніпуляцій

із показниками звітності коригується сума резерву сумнівних боргів і забезпечень. Величина таких резервів і забезпечень додається до вартості інвестованого капіталу з одночасним збільшенням (зменшенням) операційного прибутку на величину збільшення (зменшення) суми резерву і забезпечень, скориговану на податок на прибуток.

Широко використовується також коригування, пов'язане з операційною орендою. Згідно з чинними стандартами бухгалтерського обліку, отриманий на умовах операційної оренди актив не відображається в балансі орендаря, але витрати на залучення такого капіталу зменшують величину операційного прибутку. Це приводить до заниження величини як інвестованого капіталу, так і операційного прибутку. З огляду на це для визначення EVA слід збільшити величину інвестованого капіталу на дисконтовану суму всіх майбутніх орендних платежів та збільшити суму операційного прибутку на добуток згаданої дисконтованої суми та звичайної позикової ставки (з урахуванням податку на прибуток).

Оскільки відстрочені податкові активи і відстрочені податкові зобов'язання не є грошовими потоками, коригування передбачає збільшення (зменшення) величини операційного прибутку на суму чистого зростання (скорочення) різниці між відстроченими податковим зобов'язанням і податковим активом.

Проте, хоча амортизація не є грошовими витратами, при розрахунку NOPAT її вважають еквівалентом грошових витрат, необхідних для підтримання активів на незмінному рівні, і у зв'язку із цим також включають до складу витрат. Економічна амортизація відрізняється від бухгалтерської насамперед тим, що визначається виходячи з майбутніх грошових потоків, очікуваних від основних засобів, з урахуванням їх ліквідаційної вартості наприкінці терміну корисного використання. При цьому існують різні точки зору щодо методу обчислення амортизації. Р.Брейлі і С.Майєрс [8] зазначають, що будь-яке зниження дисконтованої вартості означає економічну амортизацію, а будь-яке її збільшення – від'ємну економічну амортизацію. Натомість С.Янг і С.О'Бірн [9, с.229], вважають, що у разі наявності тенденції до зниження грошових потоків більш до речним є застосування лінійної амортизації, а Е.Ербар [10] допускає застосування лінійної амортизації, коли вартість довгострокових активів є незначною.

З огляду на все вищенаведене алгоритм коригування операційного прибутку і капіталу для визначення показника EVA можна представити так (табл. 6).

КОРИГУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ EVA

Стаття	Зміна прибутку	Зміна капіталу
Витрати на дослідження, розробки, рекламу, навчання персоналу, які були списані на витрати періоду	Збільшення прибутку поточного року Вирахування економічної амортизації щодо коригування попередніх років.	Збільшення капіталу на кінець року Збільшення капіталу щодо подібних інвестицій попередніх років, не відображених у балансі з вирахуванням економічної амортизації.
Резерв сумнівних боргів та забезпечення	Додавання збільшення резерву та вирахування зменшення резерву.	Додавання величини резерву до капіталу.
Операційна оренда	Додавання орендних платежів до прибутку. Вирахування амортизації активів.	Додавання теперішньої вартості майбутніх орендних платежів до капіталу.
Амортизація	Плюс облікова амортизація. Мінус економічна амортизація.	Додавання вартості непоточних активів для відображення економічної амортизації.
Відстрочені податки	Збільшення (зменшення) величини операційного прибутку на суму чистого зростання (скорочення) різниці між відстроченими податковим зобов'язанням і податковим активом.	Зменшення капіталу на кінець року на суму залишку податкового активу.

У практиці розглянуті коригування здійснюються шляхом позасистемних змін статей фінансової звітності.

Приклад 2

Далі наведено окремі показники діяльності компанії за два роки її діяльності, тис. євро:

	2014 р.	2013 р.
Операційний прибуток	650	550
Витрати на відсотки	(100)	(90)
Прибуток до оподаткування	550	460
Податок на прибуток (20%)	(110)	(92)
Прибуток після оподаткування	440	368

Крім того є така інформація.

1. Резерв сумнівних боргів становив, тис. євро:

на 01.01.2013	30
на 31.12.2013	25
на 31.12.2014	35

2. Витрати на дослідження та розробки за проектом В упродовж 2013 – 2014 років щорічно становили 50 тис. євро і були списані на витрати відповідного періоду. Цей проект ще не завершено.

3. Наприкінці 2012 року було завершено розробку проекту А, а витрати в сумі 150 тис. євро було капіталізовані. Реалізацію продукції в результаті даної розробки успішно розпочато з 2013 року і заплановано здійснювати упродовж двох років.

4. Щорічні не грошові витрати компанії становлять 5 тис. євро.

5. Перманентний капітал (власний капітал плюс позики) становив 3 350 тис. євро на 01.01.2013 р. і 3 700 тис. євро на 01.01.2014 р.

6. Вартість позикового капіталу (до оподаткування) становила 5% кожного року. Вартість власного капіталу була 12% в 2013 році і 14% в 2014 році.

7. У структурі капіталу компанії власний капітал становить 60%, а позиковий 40%.

8. Відстрочених податків у компанії не було.

Для визначення EVA зробимо необхідні коригування та розрахунки:

1. Розрахунок NOPAT, тис. євро:

	2014 р.	2013 р.
Операційний прибуток	650	550
Плюс витрати на дослідження та розробки (проект В)	50	50
Мінус амортизація витрат попереднього року (проект А)	(75)	(75)
Витрати, пов'язані із зростанням резерву сумнівних боргів	10	(5)
Плюс негрошові витрати	5	5
Мінус грошові податки (податок плюс зобов'язання витрат на відсоток та ставки оподаткування)	(130)	(110)
NOPAT	510	415

2. Розрахунок скоригованого капіталу на початок року, тис. євро:

	2014 р.	2013 р.
Капітал на 1 січня за даними балансу	3 700	3 350
Плюс капіталізовані витрати на дослідження і розробки:		
– проект А	75	150
– проект В	50	-0-
Плюс не грошові витрати 2013 року	15	–
Скоригований капітал на 1 січня	3 865	3 530

3. Середньозважена вартість капіталу:
 2014 р. $(60\% \times 14\%) + [40\% \times 5\% \times (1 - 20\%)] = 10\%$

2013 р. $(60\% \times 12\%) + [40\% \times 5\% \times (1 - 20\%)] = 8,8\%$

4. Розрахунок економічної доданої вартості, тис. євро:

2014 р. $510 - (0,1 \times 3\,865) = 123,50$

2013 р. $415 - (0,088 \times 3\,530) = 104,36$

Економічну додану вартість застосовують для оцінювання центрів інвестицій або окремих інвестиційних проектів.

Для аналізу продуктивності сегментів або виробів використовують продуктивний маржинальний дохід, який є похідним від доданої вартості.

Продуктивний маржинальний дохід (throughput contribution margin) – це різниця між доходом від продажу та справді змінними витратами (*truly variable costs*). Справді змінними витратами є лише ті витрати, які виникають на рівні одиниці продукції та змінюються прямо пропорційно обсягу продажу. Такими витратами звичайно є прямі матеріальні витрати, а також комісійні, субпідрядні та транспортні витрати, якщо є чіткі свідчення про пряму пропорційну залежність таких витрат від обсягу.

Продуктивний маржинальний дохід дозволяє уникнути впливу на рішення методів розподілу постійних виробничих витрат між об'єктами обліку (видами продукції, послуг тощо), а також розподілу напівзмінних (змішаних) витрат на постійні та змінні.

ДОДАНА ВАРТІСТЬ, ЯК ОБ'ЄКТ ОПОДАТКУВАННЯ

Інтерес до доданої вартості у контексті фіскальної політики призвів до появи податку на додану вартість (ПДВ).

Концептуальні основи ПДВ було закладено німецьким підприємцем В. Сіменсом та американським економістом Т. Адамсом у 20-х роках минулого століття. При цьому, якщо В.Сіменс розглядав ПДВ як розвиток податку з обороту, то Т.Адамс вбачав у ньому альтернативу податку на прибуток.

На національному рівні ПДВ вперше було запроваджено у Франції у 1954 році. Проте сфера його застосування до 1968 року була досить обмежена.

В повному обсязі ПДВ вперше був запроваджений Данією у 1967 році.

Упродовж 1970-х років спостерігається поширення ПДВ у країнах Західної Європи та Латинської Америки та його гармонізація в межах ЄС.

Наприкінці 80-х років ХХ століття, ПДВ запровадили Австрія, Канада, Японія, Швейцарія, а також значна кількість країн Африки та Азії, що розвиваються.

Сьогодні ПДВ застосовують понад 150 країн світу.

Серед держав-членів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСД), лише США не запровадили ПДВ. Більшість держав використовують систему оподаткування ПДВ, яка ґрунтується на даних розрахунків-фактур (метод фактура/кредит).

Внаслідок цього, з метою оподаткування ПДВ додана вартість в системі бухгалтерського обліку не визначається і у фінансовій звітності не відображається.

Поряд з тим, зазначимо, що сучасна фіскальна система фактично призводить до подвійного оподаткування доданої вартості. На стадії створення доданої вартості її оподатковують податком на додану вартість, а на стадії розподілу оподатковують окремі її складові, зокрема фонд оплати праці та прибуток підприємства. Це значно ускладнює як фіскальні, так й обліково-аналітичні процедури, що застосовуються.

ІНТЕГРОВАНА ДОДАНА ВАРТІСТЬ

Подальший розвиток концепції доданої вартості пов'язаний з доктриною сталого розвитку, яка містить зокрема, вимоги щодо захисту довкілля, соціальної справедливості й відсутності расової та національної дискримінації.

Управління сталим розвитком неможливе без системи показників, які відображають конкурентоспроможність бізнесу та його вплив на довкілля й суспільство. Тому дедалі частіше звітність про сталий розвиток обговорюється на сторінках фахових видань і є предметом стандартизації різними міжнародними організаціями.

Тривалий час найпоширенішою практикою складання звітності про сталий розвиток є підхід в межах глобальної ініціативи.

Глобальна ініціатива щодо звітності (Global Reporting Initiative, GRI) — це довгострокова міжнародна програма за участі багатьох зацікавлених сторін, яка має за мету розробку і поширення універсального «керівництва зі звітності про сталий розвиток» [11].

Це керівництво пропонує трьохмірну звітність, яка відображає результати діяльності шляхом оцінки стану довкілля, соціальних і економічних аспектів.

У зв'язку з цим з'явилися пропозиції розширити звіт про фінансові результати з метою відображення зовнішніх витрат і вигод, пов'язаних з довкіллям, соціальними і економічними аспектами, які не наводять у традиційному звіті [12] та складати розширений звіт про додану вартість у розрізі цих трьох аспектів [13].

Головним обмеженням запропонованих звітів є те, що переважну частину характеристик довкілля і

соціального розвитку неможливо відобразити в грошовому вимірнику.

Тому домінуючою в сучасних умовах є концепція інтегрованої звітності [14], яка розглядає компанію як механізм створення доданої вартості у коротко-, середньо- і довгостроковому періодах з вхідних ресурсів (капіталів) у певний спосіб (бізнес-модель). При цьому виокремлюють такі види капіталів (табл. 7).

Таблиця 7

ТИПОВІ КАТЕГОРІЇ КАПІТАЛУ, ЩО ВТІЛЮЮТЬ ВАРТІСТЬ*

Категорія	Визначення
Фінансовий капітал	Кошти, які : – організація має для використання у виробництві товарів або надання послуг; – надходять через фінансування або створюються в результаті операцій або інвестицій.
Виробничий капітал	Виробничі фізичні об'єкти (будівлі, обладнання тощо), які має організація для виробництва товарів або надання послуг.
Інтелектуальний капітал	Організаційні нематеріальні активи, основані на знаннях (інтелектуальна вартість, організаційний капітал).
Людський капітал	Компетенції співробітників, їх здібності та досвід, а також їх мотивація запроваджувати інвестиції.
Соціально – репутаційний капітал	Інститути та стосунки в межах співтовариств і між ними та здатність ділитися інформацією для підвищення індивідуального і колективного добробуту (загальні норми, цінності, репутація, бренди тощо).
Природний капітал	Природні ресурси і процеси, що дозволяють створювати товари і послуги, які підтримують минуле, поточне і майбутнє організації (повітря, земля, вода, корисні копалини тощо).

* Складено на основі концепції інтегрованої звітності [14]

Проте, наведений перелік є орієнтованим і організації можуть самі визначати категорії капіталу, які вони використовують та на які вони впливають.

Результатом створення вартості є збільшення, зменшення або трансформація капіталів організації. Принциповою відмінністю інтегрованої доданої вартості є те, що вона не обов'язково означає зростання фінансового капіталу підприємства. Наприклад, покращення людського капіталу через навчання персоналу приводить до зменшення фінансового капіталу (у вигляді витрат на навчання) і означатиме трансформування фінансового капіталу у людський. Тому оцінка здатності компанії створювати вартість потребує сполучення кількісної (фінансової та нефінансової) і якісної інформації.

Отже, існують різні концепції доданої вартості, які ґрунтуються на різних поглядах та мають різну цільову спрямованість (табл. 8).

Як бачимо з табл. 8 звіт, що складається на основі

класичної концепції містить інформацію не лише про створення доданої вартості, а й про розподіл її між зацікавленими особами. Управлінська звітність про додану вартість орієнована передусім на потреби стратегічного управління в умовах посилення конкуренції.

В свою чергу концепція інтегрованої звітності найбільш повно враховує усі фактори (капітали) створення вартості в сучасних умовах та передбачає всебічну оцінку її величини.

Застосування різних концепцій доданої вартості для різних цілей потребує побудови гнучкої системи обліку, здатної забезпечити формування інформації про:

- створення і розподіл доданої вартості в грошовому вимірнику;
- зміни у капіталах підприємства в грошовому і не грошових вимірниках;
- ефективність створення доданої вартості підприємства в цілому та його окремими сегментами.

ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В ОБЛІКУ

Концепція доданої вартості	Теоретична основа	Фактори створення вартості	Ключові показники звітності	Вимірник	Основні користувачі
Класична	Трудова концепція вартості (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс)	Капітал Праця	Додана вартість Розподіл доданої вартості Податок на додану вартість	Грошовий	Усі зацікавлені особи
Управлінська	Концепція вартісного ланцюжка (М. Портер)	Діяльність	Діяльність, що додає вартість (доходи, витрати тощо)	Грошовий	Менеджмент
	Концепція залишкового прибутку (А. Маршалл, Н. Сковелл)	Власний та позиковий капітал	Економічна додана вартість	Грошовий	Менеджмент Власники
	Теорія обмежень (Е. Голдрат)	Інвестиції Операційні витрати	Продуктивний маржинальний дохід	Грошовий	Менеджмент
Інтегрована	Концепція сталого розвитку	Фінансовий капітал Виробничий капітал Інтелектуальний капітал Людський капітал Соціальний капітал Природний капітал	Зміни у капіталах, що втілюють вартість	Грошовий та негрошовий	Усі зацікавлені сторони

Це висуває нові вимоги до бухгалтерського обліку, оскільки досі додана вартість «...знаходиться за межами не лише облікової, а й в цілому інформаційної системи організації» [2, с. 4].

Як наслідок, усі існуючі підходи до звітності про додану вартість ґрунтуються на парадигмі обліку прибутку і передбачають лише перегрупування даних бухгалтерського обліку з метою складання додаткової звітності про дану вартість та її розподіл.

Нещодавно, білоруські вчені [2] розробили методику аналітичного обліку, яка дозволяє складати детальний звіт про формування, розподіл і грошове забезпечення основних показників діяльності підприємства і звіт про додану вартість для цілей національного рахівництва.

Але така методика зберігає усі недоліки обліку, орієнтованого на показники прибутку і не враховує інформаційні потреби більшості зацікавлених осіб.

КОНЦЕПЦІЯ ОБЛІКУ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

З метою гармонізації показників додаткової вартості з урахуванням потреб користувачів фінансової, управлінської та податкової звітності, пропонуємо такий формат звіту про додану вартість (табл. 9).

Для складання такого звіту необхідні суттєві зміни у методології бухгалтерського обліку, зокрема слід відмовитись від штучного розподілу доходів і витрат між звітними періодами.

Таблиця 9

ЗВІТ ПРО ДОДАНУ ВАРТІСТЬ*

Стаття	Сума
Дохід від продажу	×
Справді змінні витрати	(×)
Продуктивний маржинальний дохід	××
Інші доходи	×
Інші матеріальні витрати та послуги сторонніх організацій	(×)
Валова додана вартість	×××
Знецінення необоротних активів	(×)
Чиста додана вартість	××××
Розподіл доданої вартості:	
Витрати на персонал	(×)
Фінансові витрати	(×)
Податки	(×)
Дивіденди	(×)
Резерви	(×)

* Розробка автора.

З табл. 6 випливає, що це стосується передусім резервів сумнівних боргів, забезпечень і відстрочених податків.

Також слід визнати, що витрати на амортизацію не відображають реальне споживання основних активів. Тому вартість таких активів слід враховувати при визначенні доданої вартості лише за умови їх

знецінення (зменшення корисності). Це дозволить уникнути поширеного парадоксу, коли повністю амортизовані активи беруть участь у створенні доданої вартості.

Поряд з тим, сучасні стандарти фінансової звітності вимагають обов'язкової капіталізації фінансових витрат, пов'язаних з кваліфікованими активами. Як наслідок фінансові витрати, наведені у звіті про фінансові результати (звіті про сукупний прибуток) можуть не відображати реальну суму доданої вартості, розподіленої позикодавцям. Тому, слід відмовитись від капіталізації витрат на позики при побудові нової парадигми.

В системі обліку доданої вартості рахунки класу 9 вітчизняного плану рахунків будуть непотрібні, а рахунки класу 8 доречно використати для накопичення інформації про матеріальні витрати та розподіл доданої вартості (витрати на персонал, фінансові витрати, податки, дивіденди тощо). Відповідно для узагальнення інформації про додану вартість можна використати рахунок 79.

При такому підході категорія «нерозподіленого прибутку» втрачає сенс, оскільки сума доданої вартості (за її наявності) буде повністю розподілена.

Нова парадигма бухгалтерського обліку дозволить спростити ведення бухгалтерського обліку, зменшити вплив суб'єкта обліку на його показники і підвищити якість облікової інформації.

Спрощення бухгалтерського обліку досягається зокрема за рахунок того, що зникає необхідність:

- визначення відстрочених податків;
- нарахування амортизації;
- розподілу змішаних витрат на змінні та постійні;

- розподілу загальновиробничих витрат;
- капіталізації витрат на позики;
- створення забезпечень.

Поряд з цим запаси незавершеного виробництва та готової продукції будуть оцінені за прямими матеріальними витратами.

Такі спрощення значно звужують сферу застосування попередніх облікових оцінок, що своєю чергою підвищує надійність та релевантність даних бухгалтерського обліку.

Використання в якості об'єкта оподаткування доданої вартості замість податку на прибуток та ПДВ в сучасному вигляді, дозволить значно спростити систему оподаткування та забезпечить реальну гармонізацію бухгалтерського і податкового обліку.

В свою чергу, використання рахунків позабалансового (уніграфічного) обліку дозволить відобразити нефінансову інформацію про інтегровану додану вартість підприємства. Враховуючи, що у системі інтегрованої звітності ключовими показниками є зміни у капіталах, доречно мати відповідні рубрики у вигляді позабалансових рахунків для кожного виду капіталу.

При цьому одним з можливих варіантів може бути інтеграція фінансових і нефінансових показників на позабалансових рахунках. Наприклад, на позабалансовому рахунку «Людський капітал» на одній стороні можна відображати увідні ресурси (кількість працюючих, витрати на персонал), а на іншій стороні – досягнуті результати (дохід, лояльність персоналу тощо). Це дозволить аналізувати зміни у ресурсах та вивчати їх взаємозв'язок з досягнутими результатами.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Система бухгалтерського обліку орієнтована на визначення прибутку та калькулювання виробничої собівартості продукції не забезпечує сучасні потреби користувачів облікової інформації. Цю проблему можна вирішити шляхом створення парадигми обліку доданої вартості, інформація про формування і розподіл якої є важливою для усіх зацікавлених осіб. Тому в якості головного фінансового показника діяльності підприємства пропонується використовувати не прибуток, а додану вартість.

Для отримання інформації про інтегровану додану вартість необхідно формувати в обліку нефінансові показники шляхом розширення сфери застосування позабалансових рахунків.

Розкриття інформації про створення і розподіл доданої вартості сприятиме зростанню соціального напрямку звітності підприємств та оцінюванню рівня їх соціальної відповідальності.

Запровадження єдиного податку на додану вартість (замість додатку на прибуток) не лише спростить систему оподаткування, а й призведе до реальної гармонізації фінансового і податкового обліку на основі обчисленого за єдиною методикою показника доданої вартості.

Подальші дослідження доцільно зосередити на розробці елементів нової системи обліку та механізмів її функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Хорин А.Н.* Рыночно ориентированная финансовая отчетность: баланс корпоративного капитала // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 15. – С. 39- 44.
2. *Панков Д.А.* Бухгалтерский учет по добавленной стоимости / Д.А. Панков, Ю.Ю. Кухто. – Минск: БГАТУ, 2012. – 118 с.
3. *Suojanen W.W.* Accounting theory and the large corporation / W.W. Suojanen // Accounting Review. – 1954. – July. – Vol. 29. – Issue 3. – P. 391-398.
4. *Haller A.* Value Added in financial accounting: a comparative study between Germany and France / A. Haller, H. Stolowy // Advances in International Accounting. – 1998. – Vol. 11. – P. 23-51.
5. *Staden van C.J.* The usefulness of the value-added statement in South Africa / C.J van Staden // Managerial Finance. – 1998. – Vol. 24. – Issue 11. – P.44 – 59.
6. *Parker R. H.* Macmillan Dictionary of Accounting / R. H. Parker. – [Second Edition]. – London : The Macmillan Press Ltd., 1992. – 307 p.
7. *Мэтьюс М. Р.* Теория бухгалтерского учета / М. Р. Мэтьюс, М. Х. Б. Перера; пер. с англ. Э.И.Гогия, Я.В.Молоток, И.А.Смирновой; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
8. *Брейли Р.* Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс ; пер. с англ. М.В. Беловой, И.В. Ивашковской, Т.Б. Крыловой и др. – М. : «Олимп-Бизнес», 1997. – 1120 с.
9. *Young S. D.* EVA® and Value – based Management. A practical Guide to Implementation / S. D. Young, S. F. O’Byrne. – New York : Irwin Mc Graw–Hill, 2001. – 493 p.
10. *Ehrbar Al.* EVA. The real key to creating wealth / Al Ehrbar. – New York : John Wily & Sons, Inc., 1998. – 234 p
11. *Global Reporting Initiative.* Sustainability Reporting Guidelines [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.globalreporting.org/reporting/g4/Pages/default.aspx>.
12. *The Sigma Guidelines – toolkit.* Sustainability Accounting Guide. Published by the SIGMA Project, September 2003[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.projectsigma.co.uk/Toolkit/SIGMAEnvironmentalAccounting.pdf>.
13. *Mook L.I.* Social and Environmental Accounting: The Expanded Value Added Statement/ L.I. Mook. – Thesis (Doctor of Philosophy). – University of Toronto. Toronto, 2007. – 178 с.
14. *The International Integrated Reporting Framework* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.theiirc.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf>.

В статье основное внимание уделено рассмотрению новых подходов к бухгалтерскому учету на основе концепций добавленной стоимости.

Ключевые слова: добавленная стоимость, концепция, учет, отчет о добавленной стоимости, интегрированная отчетность.

The paper special attention is given to the discussion of new approaches to the accounting on the basis of the value added concepts.

Keywords: value added, concept, accounting, value added statement, intagrated reporting.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Бухгалтерський
облік і аудит

ПЕРЕДПЛАТА!

Передплатний індекс
у каталозі періодичних
видань ДП “Преса”

74053